

Temat: **Rewitalizacja na obszarach wiejskich – dlaczego to działa? Dobre praktyki z województwa zachodniopomorskiego**

Rewitalizacja często postrzegana jest jako odpowiedź na wyzwania miast związane z degradacją tkanki miejskiej oraz licznymi występującymi tam problemami natury gospodarczej, a przede wszystkim- społecznej. Po pięciu latach funkcjonowania „nowego podejścia” do rewitalizacji, usankcjonowanego ustawą o rewitalizacji, są już widoczne pierwsze, pozytywne efekty działań rewitalizacyjnych w polskich miastach. Na ich przykładzie powstają modele i rekomendacje dotyczące rewitalizacji obszarów zurbanizowanych – miejskich. **Stałym wyzwaniem pozostaje natomiast wypracowanie modelu rewitalizacji obszarów wiejskich.**

Pomysł, jak zaktywizować i skutecznie pobudzić do działania społeczności wiejskie systemowo poszukiwało województwo zachodniopomorskie. Wyzwanie to było niezwykle istotne, a jednocześnie trudne, z uwagi na fakt że obszary wiejskie w regionie, to w większości tereny, gdzie funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR-y). W przypadku rolnictwa uspołecznionego wszelkie formy aktywności były przygotowywane odgórnie i podawane bez rozgraniczenia na poszczególne regiony, co pogłębiało poczucie braku więzi z miejscem zamieszkania. Ponadto, strukturę społeczną obszarów wiejskich Pomorza Zachodniego tworzą grupy w większości słabo wykształcone, pasywnie nastawione do sytuacji życiowej. Natomiast osoby aktywne, z dużym potencjałem intelektualnym szukają szans poza obszarami wiejskimi, częstokroć też poza granicą regionu, czy nawet kraju. Zidentyfikowaną słabością na obszarach popegeerowskich jest mentalność społeczna życia „na dziś”, żeby tylko jakoś przetrwać, najlepiej na „garnuszk” państwa.

Zachodniopomorskie charakteryzuje się także dużym zróżnicowaniem pod względem kulturowym, co wynika z masowych przemieszczeń związanych z repatriacją ludności niemieckiej oraz napływem osadników z różnych części kraju, w tym ludności ukraińskiej przesiedlonej w ramach akcji "Wisła". Swoisty tygiel kulturowy spowodował sytuację, w której następowało przenoszenie lokalnych tradycji, czego efektem jest swoista mozaika kulturowa. Po upływie ponad 70 lat od przybycia pierwszych osadników na „ziemie odzyskane” nadal brak jest w regionie indywidualnych, lokalnych tradycji oraz obyczajów. Brakuje korzeni historycznych wiążących obecnych mieszkańców z miejscem w którym żyją, co przekłada się na brak poczucia odpowiedzialności za otoczenie. **Zmiana postaw życiowych mieszkańców obszarów wiejskich oraz zwiększenie ich wpływu na otoczenie to proces ujęty systemowo w realizowanej w województwie zachodniopomorskim rewitalizacji na obszarach wiejskich.**

Impulsem do działania był konkurs „Modelowa Rewitalizacja Miast”, który stał się niejako prawozorem, pewnego rodzaju inspiracją i jednocześnie wyzwaniem – skoro w miastach można, to dlaczego nie na wsi? Założenia „Modelowej Rewitalizacji Miast” wymagały jednak dostosowania do realiów małych miasteczek i miejscowości wiejskich. Dzięki otwartości i pomysłowości pracowników Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego i Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie, powstał –bazujący na środkach z EFS –dodatkowy typ działania w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020, tj. Działanie 7.1, Typ 3 „Wzmocnienie potencjału społeczności lokalnych na obszarach rewitalizowanych”. Wytypowano też

samorządy położone w na obszarze Specjalnej Strefy Włączenia – 18 gmin o relatywnie niskim potencjale społeczno-gospodarczym. skupiające problemowe miejscowości popegeerowskie. Dzięki specjalnemu typowi projektu, najsłabsze samorządy otrzymały realną szansą stania się beneficjentami działań rewitalizacyjnych. Ponieważ przyjęty model wsparcia najsłabszych gmin sprawdził się, w kolejnym naborze w ramach działania 7.1 typ 3 – wsparciem objęto kolejne gminy leżące na obszarze Specjalnej Strefy Włączenia.

Specjalne Strefy Włączenia a rewitalizacja

Przesłanką dla koncepcji wskazania na obszarze województwa [Specjalnej Strefy Włączenia](http://eregion.wzp.pl/aktualizacja-dokumentu-pn-specjalna-strefa-wlaczenia-na-obszarze-województwa-zachodniopomorskiego-0) (hiperłącze: <http://eregion.wzp.pl/aktualizacja-dokumentu-pn-specjalna-strefa-wlaczenia-na-obszarze-województwa-zachodniopomorskiego-0>) (SSW) oraz podjęcia dla tego obszaru odpowiedniej interwencji było przede wszystkim duże wewnętrzne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie. Dysproporcje rozwojowe poszczególnych gmin wynikają nie tylko z czynników geograficznych (np. peryferyjnym usytuowaniem głównych ośrodków wzrostu), ale także są pokłosiem problemów związanych z likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych funkcjonujących w większości gmin Pomorza Zachodniego.

Specjalna Strefa Włączenia swoim zasięgiem obejmuje obszar zachodniopomorskich gmin, w których występują deficyty w co najmniej 3 z 6 analizowanych obszarów problemowych (demografia, infrastruktura techniczna, dostępność do usług publicznych, potencjał gospodarczy, problemy popegeerowskie, ubóstwo). Specjalna Strefa Włączenia po raz pierwszy została wyznaczona w 2014 roku i podlega corocznej aktualizacji.

W województwie zachodniopomorskim projekty rewitalizacyjne wynikające z programów rewitalizacji mogą uzyskać dofinansowanie w ramach Działania 9.3 „Wspieranie rewitalizacji w sferze fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich” RPO WZ 2014-2020. Gminy uprawnione do wsparcia podzielono według potencjału rozwojowego na trzy typy:

- typ A – gminy o najmniejszym potencjale rozwojowym, położone na terenie Specjalnej Strefy Włączenia,
- typ B – pozostałe gminy położone na terenie SSW (poza typem A),
- typ C – gminy położone poza terenem SSW.

Dodatkowo, gminy położone na terenie SSW objęte zostały dedykowanym wsparciem w ramach Działania 7.1 RPO WZ 2014-2020 (Typ 3 „Wzmocnienie potencjału społeczności lokalnych na obszarach rewitalizowanych”) na przygotowanie lokalnych programów rewitalizacji, w zakres których wchodzić miała animacja społeczności lokalnych. **Założono realizację dwóch schematów wdrożenia wsparcia dla gmin z SSW:**

- **schemat A** – przygotowanie lub aktualizacja programów rewitalizacji w sposób partycypacyjny z zaangażowaniem społeczności, aby program mógł być tworzony i realizowany nie tyle przez gminę, co przez samych mieszkańców z pomocą gminy – realizacja w latach 2016-2018;
- **schemat B** – kontynuacja działań animacyjnych na etapie wdrażania programów – realizacja w latach 2018-2021.

Model wzmocnienia potencjału społeczności lokalnych na obszarach rewitalizowanych (schemat A)

W 2016 r. rozstrzygnięto konkurs na wybór operatora (schemat A), który miał za zadanie aktywizować społeczność w miejscowościach (przede wszystkim popegeerowskich) oraz przedstawić proces rewitalizacji w taki sposób, aby zachęcić mieszkańców do włączenia się w zaprogramowane zmiany w swojej miejscowości, a w efekcie do opracowania programu rewitalizacji. Zadanie było proste, ale tylko z pozoru, bo kapitał społeczny mieszkańców wskazanych gmin stanowił – jak się okazało - spore wyzwanie. Potencjalni uczestnicy działań to społeczności miejscowości „zapomnianych”, o których się nie mówiło, nie odwiedzało, nie wspominając o jakichkolwiek inwestycjach od czasu upadku PGR-ów na początku lat 90-tych ubiegłego wieku.

Konkurs wygrała Fundacja Nauka dla Środowiska, która zaproponowała projekt zakładający współpracę z samorządem i szerokie konsultacje społeczne przy opracowywaniu programów rewitalizacji oraz aktywne zaangażowanie mieszkańców w realizację oddolnych inicjatyw prowadzonych na poziomie sołectwa w wybranych pilotażowo zdegradowanych obszarach wiejskich. Fundacja wraz z partnerami postawiła sobie za cel udowodnienie, że przy partycypacyjnym podejściu do tworzenia programów rewitalizacji oraz współpracy samorządu, lokalnych firm i miejscowych organizacji społecznych można przekazać decyzyjność w projektowaniu działań miejscowych oraz wydatkowaniu środków na rewitalizację bezpośrednio „w ręce” mieszkańców.

To właśnie mieszkańcy, najpierw w małych grupach, nieufni, wątpiący, pracowali nad nową wizją swoich miejscowości. Gdy przyszedł czas, aby niektóre pomysły zmaterializować z pomocą niewielkich projektowych środków (ok. 20 tys. zł na jedną inwestycję), ale własnymi siłami – grono zainteresowanych mieszkańców rosło. Przychodzili sąsiedzi, odezwali się też lokalni przedsiębiorcy oferujący nieodpłatnie pomoc. Jednocześnie malała tzw. „łóża szyderców” – biernych kibiców czekających na potknięcie.

W opracowanym modelu, w pierwszym etapie bazowano wyłącznie na zebraniu danych zastanych o gminie, a następnie, już na poziomie sołectw, prowadzono badania ilościowe i jakościowe. Dzięki współpracy z naukowcami Wydziału Ekonomicznego Politechniki Koszalińskiej oraz ekspertami z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk opracowano standaryzowane narzędzia badawcze (planowane do wydania jako publikacja Politechniki Koszalińskiej) oraz animacyjne, przybliżające proces rewitalizacji i kierujące aktywność mieszkańców. W proces typowania obszarów rewitalizowanych oraz wyznaczania krótko i długoterminowych celów ich rozwoju, a także opracowywania całości w ramach Lokalnych Programów Rewitalizacji (LPR) zaangażowanych zostało ponad 5000 mieszkańców wsi (przedstawiciele samorządu, miejscowych firm i organizacji oraz aktywistów lokalnych). Wszystkie Lokalne Programy Rewitalizacji, opracowane przy wsparciu niezależnych ekspertów fundacji, zostały przyjęte jednogłośnie przez rady 18 gmin oraz wpisane na Wykaz Programów Rewitalizacji Gmin Województwa Zachodniopomorskiego. Dla wielu z 18 gmin, opracowane programy rewitalizacji stały się też przepustką po większe środki, np. z RPO WZ 2014-2020. Praca animacyjna z mieszkańcami nie poszła na marne, a w dwóch przypadkach została szczególnie doceniona – animatorzy lokalni zostali wójtami!

Etapy pracy ze społecznością lokalną – Fundacja Nauka dla Środowiska wypracowała model współpracy ze społecznością lokalną oparty o sześć etapów oraz bazujący na konkretnym podziale ról w procesie.

- ✓ **Etap 1: Wybranie lidera/liderki i “jego” grupy inicjatywnej** – na terenie każdego podobszaru rewitalizacji (każdego sołectwa) utworzone zostały lokalne grupy zadaniowe. Grupa jest po to, aby lider nie pozostał sam z działaniami lokalnymi (jak często to bywa z sołtysami). Jest to też forma zabezpieczenia działań lokalnych, gdy zmienia się liderka/lider, bo wówczas cała grupa bierze udział w procesie decyzyjnym i przyjmuje współodpowiedzialność za działania w danej społeczności.
- ✓ **Etap 2: Szkolenie Liderów** – na szkoleniu wyjazdowym, w bezpiecznym otoczeniu, kształtowane są postawy liderów lokalnych i kompetencje niezbędne do dalszej grupowej pracy. Tematyka szkoleń obejmuje m.in: rozwiązywanie konfliktów, praca z ludźmi, aktywizacja mieszkańców do działania, rola lidera/liderki, narzędzia dialogu i komunikacji. Na dotychczasowych szkoleniach spotkało się ponad stu liderów. Wszyscy oprócz wiedzy mogli również wymienić się doświadczeniem oraz wspólnie omówić wyzwania, jakie napotkali w początkowej fazie działań. To szkolenie budzi siłę wewnętrzną liderów i “ładuje ich pozytywną energią”.
- ✓ **Etap trzeci: Szkolenia miejscowe grup inicjatywnych i liderów** – dla optymalizacji kosztów i zasobów, kolejne wsparcie prowadzone jest już miejscowo. W każdej gminie pracownicy fundacji pracują z przedstawicielami grup inicjatywnych oraz animatorami dostosowując aktywności do rzeczywistych potrzeb i potencjałów danej gminy. Dzięki temu mieszkańcy na konkretnych przykładach poznają jakie są cele i założenia rewitalizacji oraz jak przeprowadzić lokalną inicjatywę, która będzie łączyła wszystkich mieszkańców. Podczas takich spotkań praca koncentruje się wokół dobra wspólnego danego obszaru rewitalizacji/danej społeczności oraz pokazywane są zasady projektowania uniwersalnego dla zgłaszanych wszystkich pomysłów/projektów.
- ✓ **Etap czwarty: Stałe wsparcie Animatora lokalnego i Facylitatora** – Animator to osoba żyjąca w danej gminie i mająca doświadczenie w działaniach społecznych. Taka „miejscowa osoba wspierająca” działa z 6 grupami inicjatywnymi zrzeszającymi ok. 30 osób na terenie danej gminy. Ważne jest, aby animator który sprawuje pieczę nad działaniami w danej gminie wywodził się ze środowiska lokalnego i był pomostem pomiędzy samorządem a liderami. Wówczas animator jest bardziej wiarygodny zarówno dla samorządu jak i mieszkańców, bo nie jest anonimowy, bo jest bliżej problemów w danym sołectwie i jest lokalnym autorytetem. Dopelnieniem całej „układanki” jest Facylitator, który pełni rolę łącznika między samorządem, grupami lokalnymi, animatorem i organizacją parasolową (w tym wypadku Fundacją Nauka dla Środowiska). Facylitator koordynuje pracami w terenie (raz w miesiącu odwiedza grupę inicjatywną i animatora) i pilnuje postępów prac. Jako osoba “z zewnątrz”, często występuje w roli rozjemcy, bo patrzy na bieżące problemy danej społeczności lub gminy z dystansu. Jest również osobą nadzorującą pracę wykonawców prac zleconych, na obszarach rewitalizowanych, w których działają “jego” liderzy. Jeden facylitator pracuje z wszystkimi animatorami i ich grupami inicjatywnymi.
- ✓ **Etap piąty: Realizacja inicjatyw lokalnych** – w modelu chodzi głównie o szybkie i dostrzegalne efekty działania oraz ukazanie rzeczywistego wpływu mieszkańców. W pierwszych czterech etapach społeczność jest przygotowywana do aktywności,

planowane są akcje lokalne i opracowane założenia programów rewitalizacji (dotychczas głównie lokalnych programów rewitalizacji). Niestety, często większość aktywności prowadzonych dotychczas na obszarach wiejskich kończyła się właśnie na tym etapie. Powstawały dokumenty strategiczne (dla gminy), a mieszkańcy mieli poczucie, że "zmarowano" ich czas, bo nic się nie zmieniło w ich najbliższym otoczeniu. W wypracowanym podejściu jest inaczej – przyjęto założenie, że prace przygotowawcze muszą się zamknąć w jednym kwartale, a produktywna aktywność w danej gminie "obudzi" i rzeczywiście przygotowuje społeczność do zmian jakie niesie rewitalizacja.

- ✓ **Etap końcowy: Wydarzenia podsumowujące** czyli świętowanie sukcesu – wydarzenia wieńczą powstanie inicjatywy, są okazją do wspólnego świętowania zrealizowanych prac oraz sukcesu całego procesu i rewitalizacji. Mieszkańcy samodzielnie pracują nad swoim świętem, planują z liderem i animatorem zakres działań i konieczne koszty. Niezbędne zakupy dokonuje operator, ale to miejscowi wolontariusze są zaangażowani w prace przy wydarzeniu.

Jakie powstają inicjatywy lokalne? Inicjatywy lokalne to zróżnicowane przedsięwzięcia. Ich charakter zależy od potrzeb i struktury mieszkańców danego sołectwa. Zazwyczaj inicjatywy dotyczą organizacji miejsc spotkań, których często brakuje na wsiach, np.: wiaty, miejsca rekreacji ze ścieżkami edukacyjnymi, świetlice (remonty), place zabaw (jeśli w danym sołectwie jest dużo dzieci). Dla przykładu w miejscowości Wiewiecko, w gminie Węgorzyno powstał imponujący „Zakątek Różany” z tablicami informującymi o historii istniejącego tam niegdyś pałacu i miejscowych legendach. Na rozbudowę nowego miejsca rekreacji są już kolejne pomysły i chęci do działania. Podobnie jest w Suchowie, w gminie Kalisz Pomorski, gdzie powstała kolorowa „Posiadówka” z wyznaczonymi tematycznymi strefami wypoczynku, jak: hamakówka, arte-główka, itp. Działania przy wspólnej inicjatywie na długo zapamiętają również mieszkańcy Żabina w gminie Wierzchowo. W miejscu, gdzie znajdował się tylko betonowy zbiornik wypełniony pustymi butelkami i chwasty zrealizowano aż trzy przedsięwzięcia. Dziś „Zielony Zakątek” Żabina to zadbane miejsce spotkań, duma mieszkańców.

Film podsumowujący działania w ramach schematu A – projekt pn. „Rewitalizacja społeczna - Fundacja Nauka dla Środowiska”

https://www.youtube.com/watch?v=iLSeYv6O0zI&feature=emb_logo

Galeria zdjęć: Fot. 1 Zdjęcia z realizowanych działań – Wiewiecko, gmina Węgorzyno, Fot. 2,3 Zdjęcia z realizowanych działań – Żabina, gmina Wierzchowo, Fot. 4 Zdjęcia z realizowanych działań – Suchowo, gmina Kalisz Pomorski.

Filmy z realizowanych działań – Rąbino, Brzeźno, Radłowo Małe

Rąbino: <https://www.youtube.com/watch?v=HnIOutGfOnE>

Brzeźno: <https://www.youtube.com/watch?v=xZWDoeT54SM>

Radłowo Małe: <https://www.youtube.com/watch?v=brny8FeJLhQ>

Operator czyli wsparcie parasolowe – W wypracowanym modelu operator (tu Fundacja) udziela wsparcia parasolowego, tzn. daje przestrzeń do działań mieszkańcom, natomiast formalności bierze na siebie. Organizacja pracy bazująca na zasobach lokalnych, pozwala na zmniejszenie personelu projektu do minimum i ograniczenie kosztów zarządzania systemowym przedsięwzięciem.

Dla pobudzenia lokalnej przedsiębiorczości do realizacji inicjatyw lokalnych korzystano z oferty miejscowych wykonawców, najczęściej podmiotów ekonomii społecznej, takim jak np. OSP, koła gospodyń wiejskich i inne lokalne stowarzyszenia. Chodzi o to, aby zamówienia tworzyć tak, by dać szansę małym wykonawcom. W końcowej fazie kluczową rolę odgrywają wolontariusze zaangażowani w prace przy inicjatywie i wydarzeniu. W ten sposób daje się przykład samorządom, że przedsięwzięcia rewitalizacyjne mogą być realizowane z wykorzystaniem miejscowego potencjału (również miejscowych wykonawców). Rozbudzenie aktywności w społecznościach z obszarów zdegradowanych pokazuje, że mogą mieć one rzeczywisty wpływ na swoje otoczenie. Wszystko jest w ich rękach, a proces rewitalizacji nie jest “czymś dla urzędu”, tylko szansą do zmiany jakości swojego życia.

W wypracowaniu modelu współpracy z mieszkańcami Fundacja korzystała z doświadczeń z Elk w tym dorobku projektu modelowego pn. „[Nowe Śródmieście Miasta Elk – wzór na rewitalizację](#)” (hiperłącze:

<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/modelowa-rewitalizacja/elk/>) oraz warszawskich [Centrów Wspierania Aktywności Lokalnej](#) (hiperłącze: <http://www.cal.org.pl/>)

Kontynuacja wsparcia parasolowego gmin w zakresie rewitalizacji (schemat B)

Zaproponowane powyżej podejścia do rewitalizacji, to nie tylko dokumentacja strategiczna, to przede wszystkim aktywność mieszkańców i dążenie do oddolnej zmiany społeczno-gospodarczej. Mając to na uwadze Instytucja Zarządzająca RPO (Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego) oraz Instytucja Pośrednicząca RPO (dla EFS – Wojewódzki Urząd Pracy) przesądzi o celowości kontynuacji i rozszerzeniu projektu (schemat B) na pozostałe gminy, które są w relatywnie gorszej sytuacji niż średnia w regionie (gminy znajdujące się w tzw. Specjalnej Strefie Włączenia) pod warunkiem, że posiadają aktualny program rewitalizacji.

Tym samym od 2018 roku Fundacja Nauka dla Środowiska kontynuuje pracę z 18-tką „swoich gmin” (a właściwie już z 17-toma gminami – bo już bez Ostrowic zlikwidowanych z końcem 2018 roku). Ponadto Lokalna Grupa Działania LIDER POJEZIERZA jest operatorem dla 22 gmin na południu regionu, a Koszalińska Agencja Rozwoju Lokalnego dla 25 gmin na północy województwa.

Mapa gmin objętych wsparciem w ramach Schematu B

Formuła pracy z gminami została zarysowana w regulaminie konkursu i jest zbliżona, niezależnie od operatora. Do końca 2021 roku, w 64 gminach powstanie łącznie prawie pół tysiąca inicjatyw. W każdej z nich zaangażowani są do działania mieszkańcy skupieni wokół kilkusobowej grupy inicjatywnej. To wynik współpracy partnerskiej, zaangażowania animatorów lokalnych, samorządów i społeczności lokalnych oraz lokalnych przedsiębiorców, którzy często też angażują się w projekty mieszkańców.

Cytat:

”Społeczna rewitalizacja” to szansa na realizację marzeń, które zmieniają szarą rzeczywistość, dodaje wiary w niemożliwe oraz poglądy na życie mieszkańców naszej gminy. Zwiększa zaangażowanie mieszkańców w prace społeczne na rzecz lokalnego środowiska, którzy tworząc potem nieformalne grupy pozyskują kolejne fundusze na swoje działania. Przykładem w naszej gminie jest Przytoń, zdobywca tytułu Najpiękniejszej Wsi Powiatu Łobeskiego, czy Podlipce, Wiewiecko i Lesięcin. Rewitalizacja zmienia nie tylko otoczenie, ale przede wszystkim ludzi. – Animator lokalny gminy Węgorzyno, Anna Kobielska.

Dotychczasowe działania oraz wieloletnie doświadczenie współpracy z samorządami pokazują, że wypracowany model działań rewitalizacyjnych przynosi nie tylko mierzalne efekty, ale również inicjuje proces głębokiej przemiany mentalności w lokalnych społecznościach z najbiedniejszych gmin. Projekty obejmujące procesy rewitalizacyjne to dla mieszkańców małych miejscowości początek dalszego planowania i działania. Projekt nie kończy się w dniu przecięcia wstęgi i świętowania ukończonej inwestycji. Tam inicjatywa lokalna zwana „małą rewitalizacją” to iskra początkująca głęboką przemianę w lokalnych społecznościach i bodziec do zmiany swoich małych ojczyzn.

Więcej informacji o inicjatywach rewitalizacyjnych na obszarach wiejskich Pomorza Zachodniego można znaleźć na stronach:

- ✓ <https://www.facebook.com/spolecznarewitalizacja>
- ✓ <https://spolecznarewitalizacja.pl/>
- ✓ <http://rewitalizacja.wzp.pl/>

Materiały do pobrania:

Broszura dotycząca projektu pn. „Rewitalizacja społeczna – mieszkańcy mają realny wpływ”

Film promujący działania rewitalizacyjne w sołectwie Nakielno, na terenie gminy wiejskiej Wałcz: <https://youtu.be/MAWNcp3aNuE>